

NAČRTOVANJE DRUŽINE V OZD: KAJ IN KAKO ¹

(Odslikava elementov načrtovanja družine pri delu
socialnega delavca v DO SAVA KRANJ)

Dragica Šeško ²

I.

Najprej naj kratko nakažem razmerje med kratkoročno in dolgoročno naravnanoostjo v organizacijah združenega dela (OZD). Na osnovi praktičnih izkušenj lahko trdimo, da ozdi, morda tudi zaradi narave dejavnosti (materialna produkcija), razmišljajo o družbenih vprašanjih predvsem kratkoročno, v okviru teh vprašanj pa delajo tisto, kar ima določene učinke, še najraje tisto, kar je mogoče pokazati, meriti. S tem ne želimo o ozdih povedati nečesa negativnega, ampak samo ugotavljamo dejstvo.

Ozdi so kot proizvajalci na področju materialne produkcije predvsem dohodkovno naravnani, zato jih raven socialne varnosti delavcev in družbena infrastruktura ne zanima tako neposredno kot jih osnovna dejavnost - produciranje uporabnih dobrin.

Tudi načrtovanje družine je ena takšnih drugotnih dejavnosti. Upam si trditi, da doslej o tem področju socialnega dela v ozdih ni nihče razmišljal. Celo širša družbena skupnost je v dosedanjih razmišljanjih o načrtovanju družine organizacije združenega dela, kot eno od mest, kjer lahko uresničujemo med drugim tudi smernice s področja načrtovanja družine, kar nekako obšla. Izdelanega koncepta, ki bi se mu reklo načrtovanje družine v ozdih torej ni. Niti v ozkem pomenu tega načrtovanja v ozdih ne more biti!

1. Prispevek je bil pripravljen kot referat na seminarju "Načrtovanje družine kot človekova pravica v praksi socialnega dela", ki je bil od 28. - 31. maja 1985 v Preboldu.
2. Dragica Šeško, diplomirani sociolog, Sava Kranj, Kadrovski sektor, Škofjeloška 6, 64000 Kranj.

Čas je in prav je, da govorimo o načrtovanju družine tudi tako, da vključimo ozde. Toda ker nimamo izdelanih konceptov, nekje pa moramo začeti - najbolje je, da pregledamo za uvod kar sedanje stanje - sem si v tem prispevku zadala nalogo, da nakažem nekatere elemente - bodisi kategorije delavcev ali pa področja dela, na katerih se pri konkretnem socialnem delu v konkretnem ozdu (v DO Savi Kranj), torej ta trenutek, ko izdelanih konceptov nimamo, vendarle odražajo elementi načrtovanja družine.

Pri tem pa moram takoj poudariti, da načrtovanja družine v tem prispevku ne pojmem v prvotnem (medicinskem) pomenu besede, ampak precej širše; izhajam iz pojmovanja družine kot sociološke kategorije in družinskih odnosov kot njihove vsebine.

Posamezni elementi načrtovanja družine se sproti in ne da bi jih doslej tako imenovali odražajo pri delu socialnega delavca v ozdu. Že zato, ker se socialni delavec na najrazličnejših področjih svojega dela srečuje s komplekano družinsko situacijo delavcev oz. s tistimi deli te situacije, ki se odražajo na delavčevi produktivnosti, na njegovem počutju in obnašanju v delovnem okolju.

II.

Ker bom pri tem izhajala iz konkretnih delovnih izkušenj in razmer v DO Savi Kranj, naj jo na kratko predstavim:

Sestavlja jo 8 proizvodnih tozdov, 4 storitveni tozdi, tozd Blagovni promet in delovna skupnost skupnost skupnih sektorjev, ki je sestavljena iz 10 sektorjev. S področjem socialne dejavnosti se ukvarja Oddelek za socialno varstvo in družbeni standard, ki je eden od oddelkov v okviru kadrovskega sektorja. V DO imamo relativno močno socialno službo, saj je v njej zaposlenih kar 6 socialnih delavk; nekatere se ukvarjajo s posameznimi specializiranimi področji socialnega dela, kot npr. z alkoholizmom, invalidsko problematiko, organizacijo in načrtovanjem zdraviliških možnosti za delavce, patronažo.

Dne 24. maja 1985 nas je bilo v DO zaposlenih vsega skupaj 4115 delavcev, od tega 31 % žensk oz. 1296 žensk. Slovencev je bilo 2822 oziroma le 68,5 %, struktura ostalih zaposlenih po narodnosti pa je bila naslednja: 13,7 % Srbov, 5,2 % Hrvatov, 2,8 % Makedoncev in prav toliko Črnogorcev, 2 % Muslimanov, 0,8 % albanske narodnosti, 3,1 % delavcev pa drugih narodnosti, 0,6 % se jih je opredelilo za t.i. jugoslovansko narodnost. Do 18 let je bilo starih vsega skupaj 2,6 % zaposlenih, od 19 - 27 let 22,2 %, od 28 - 39 let 39,2 %, od 40 - 49 let 22,7 % in nad 50 let 13 % zaposlenih v DO Sava Kranj.

III.

Najprej pogledjmo kategorijo novozaposlenih delavcev. V Savi imamo za sprejem novih delavcev v delovno razmerje uveljavljeno timsko delo. V timu so: kadrovnik, socialni delavec, zdravnik OA, referent za stanovanjska vprašanja, psiholog in po potrebi vodja DE, kamor naj bi novega delavca razporedili.

V lanskem letu je bilo timsko obravnavanih 646 delavcev in od tega sprejetih 318 delavcev, kar je 49 % (vsi v DR sprejeti delavci se nato udeležijo uvsjalnega seminarja, na katerem podrobneje spoznajo novo DO in dobijo vse potrebne informacije); precej kandidatov pa zaradi tega, ker niso izpolnjevali razpisnih pogojev, ker so imeli pomanjkljivo dokumentacijo ali zaradi česa drugega niti ni prišlo do timske obravnave, ampak so jih posamezni člani tima izločili že pri individualni obravnavi. Ocenjujemo, da je bilo tako lani v sprejemnem postopku v naši DO okrog 1200 delavcev. Vloga socialnega delavca v sprejemnem postopku je ugotavljanje socialnih razmer kandidata in njegove družine, če jo ima.

Zlasti če delavec nima rešenega stanovanjskega problema, prihaja v praksi konkretno do elementov načrtovanja družine - predvsem se delavcu odsvetuje raširitve družine, če družina nima rešenih eksistencialnih problemov, DO pa zaradi pomanjkanja objektivnih možnosti takšni družini ne bi mogla priskočiti na pomoč, kar predvsem velja za delavce iz oddaljenejših krajev in drugih republik.

Kot naslednjo kategorijo delavcev, pri kateri se v praksi socialnega dela, ne da bi to posebej omenjali, med drugim srečujemo z elementi načrtovanja družine, bi omenili samske delavce. Žal je to "srečevanje" v praksi zelo posredno, čeprav bi bilo v prihodnje prav pri delu s to kategorijo delavcev lahko še najbolj konkretno, oprijemljivo in neposredno. Načrtujemo predvsem njihovo kulturno in rekreativno udejstvovanje, s čimer vplivamo na kvalitetnejšo izrabo njihovega prostega časa, kar je po našem mnenju že lahko tudi del preventive pred eventualnimi asocialnimi pojavi v bodočem družinskem življenju. Manj posreden element načrtovanja družine pa je reševanje stanovanjskih razmer, čeprav moramo žal dodati, da samskim delavcem pred ustanovitvijo družine ne moremo nuditi ustreznih rešitev stanovanjskega problema, kar je neredko lahko stimulacija za ustanovitev mlade družine, ki bi sicer z rojstvom otroka še počakala. Kot družba se moramo vprašati, ali smo tukaj ubrali prave poti za načrtovanje družine ali pa s takšnimi posegi, ki jih žal ne moremo zanikati, načrtovanju družine delamo škodo.

Kategoriji samskih delavcev bi lahko dodali še kategorijo mladih delavcev, a ker se v pretežni meri pokrivata, je ne bomo podrobneje osvetljevali. Še ena kategorija delavcev v DO Savi Kranj, ki se z obema prav tako precej pokriva, je s svojo problematiko močno prisotna. To so delavci iz drugih republik, ki živijo v samskem domu. Ti delavci se srečujejo s številnimi kulturnoprilagoditvenimi težavami, z iskanjem svoje identitete in navezovanjem novih prijateljskih vezi, posebno z nasprotnim spolom eventualno druge narodnosti. Veliko je izgubljenega, če ne razmišljamo o načrtovanju družine tudi skozi prizmo njihovih, prav specifičnih problemov, in žal moramo priznati, da sicer veliko storimo za njihovo vključitev v delovno okolje v konkretnih ozdih, malo pa smo za njihovo dobro počutje v bivalnem okolju v najširšem pomenu storili kot družba.

Morda še nekaj o kategoriji socialno ogroženih delavcev, ki vsaj v zadnjem času postaja eno od pomembnejših področij socialnega dela, čeprav seveda ne sodi le v socialno delo.

Samo kot ilustracija: V raziskavi o življenjskih razmerah delavcev,³ ki smo jo konec lanskega leta izvedli v enem od proizvodnih tozdov, smo ugotovili, da je po mnenju delavcev samih socialno ogrožena že vsaka 4. družina in da v tem tozdu pod dogovorjeno raven socialno-varstvenih pravic pade kar 37 % družin proučevanih vezanih delavcev.

V DO smo poleg tistih pomoči, ki so izven ozda "standardne" za socialno ogrožene delavce in njihove družine, razvili še nekatere lastne oblike pomoči. Tako imamo že več let ustaljeno metodo dodeljevanja socialnih pomoči, zadnja leta pod parolo "Ali je socialna pomoč pravica?"; tako je bila lani socialna pomoč dodeljena približno 250 družinam v povprečnem znesku 10.000 din. Imamo pa tudi t.i. blagajno samopomoči, kjer si zaposleni lahko izposodi denar, ki ga potem obročno vrača.

Poročenim delavcem, večinoma iz drugih republik, ki iz objektivnih razlogov živijo ločeno družinsko življenje (predvsem stanovanjski razlogi), DO povrne stroške za vožnjo k družini 5-krat na leto. Poleg tega imajo po Pravilniku o delovnih razmerjih ti delavci pravico do 3 dni dopusta (dodatnega) zaradi ločenega življenja. Poleg tega imajo regresirano bivanje v samskem domu ali v podnjameniškem stanovanju.

Ker smo se ob izpostavljanju nekaterih kategorij delavcev že doslej večkrat dotikali stanovanjske problematike, naj se sedaj, ko prehajamo, kot smo obljubili, še na nekatera področja dela, najprej zaustavimo kar pri stanovanjski problematiki.

V naši DO združujemo za reševanje stanovanjske problematike kar 11-13 % iz bruto OD delavcev, kar je precej nad predpisano stopnjo. Povprečno imamo vsako leto 60-70 novih prošenj za dodelitev družbenih stanovanj; trenutno imamo na čakalni listi 288 prosilcev, možnosti za ustrezno rešitev pa v letošnjem letu predvidoma 26, za delno ustrezno pa še 13-15. Že v tem srednjeročnem planu je naša DO kupila toliko stanovanj, kot jih je na tržišču lahko dobila, ne pa toliko,

³ Dragica Šeško: "Nekateri vidiki življenjskih razmer delavcev (tozd KJ)" Kadr. sektor, odd. za soc. varstvo in dr. stand., por. o pripr. nalogi, marec 1985.

kolikor jih je planirala za nakup. Stanovanjske razmere prosilcev točkuje posebna stanovanjska komisija, ki na osnovi dobljenih rezultatov naredi prioritetni vrstni red, po katerem se nato dodeljujejo stanovanja. Zaradi spremenjenih družbenih razmer pripravljamo spremembo Pravilnika o koriščenju sredstev sklada skupne porabe, tako da bodo tudi mlade družine lahko hitreje reševale svoj stanovanjski problem.

Kot naslednje področje socialnega dela v ozdu, pri katerem se srečujemo z elementi načrtovanja družine, bi lahko izpostavili problem otroškega varstva. K našim socialnim delavkam se pogosto zatečejo po pomoč ženske, ki jih neustrezno otroško varstvo bistveno ovira pri delu.

V takih primerih posredujemo v delovni enoti in skupaj z delavko poiščemo takšno varianto delovnega premika, ki je sprejemljiva tako za delovno enoto kot za delavko. Problem otroškega varstva je eden od tistih elementov načrtovanja družine, pri katerem moramo žal tudi ugotoviti relativno nemoč ozda, da bi koreniteje reševal ta problem. Sredstva družbe, ozda in posamezne družine so spet intervenirajoča variabla, ki nam vsem skupaj preprečuje prehod od željenega k dejansko mogočemu. Naj na tem mestu mimogrede opozorim še na problem denarne pomoči otrokom (otroški dodatek). Podatki nam govorijo, da se je zadnja leta samo v naši DO število upravičencev do otroškega dodatka znižalo od nekdanjih 800 na vsega skupaj okrog 45 upravičencev v letu 1983. Ni čudno, čeprav je letos ugodneje, da torej denarna pomoč otrokom ni več instrument demografske politike, ampak je postala čista socialna kategorija. Zato nas upad natalitete pravzaprav ne bi smel presenetiti.

Ustavimo se še nekoliko pri humanizaciji odnosov v družini in s tem v zvezi še posebej pri asocialnem pojavu, kakršen je npr. alkoholizem. Omenjamo ga zato, ker bi bilo načrtovanje družine, če bi zares zaživel tudi v ozdih, lahko eden od pomembnih preventivnih dejavnikov proti temu družbenemu zlu. Ugotavljamo, da je kvaliteta medsebojnih odnosov v delovnem okolju in družini, kjer se pojavi alkoholizem, mnogo siromašnejša od okolja in družin, kjer te patologije ni. V DO imamo izdelan akcijski program boja proti alkoholizmu, s katerim posredno prispevamo k dvigu kvalitete družinskih odnosov

in ki bi ga v nekem smislu lahko imeli tudi za element načrtovanja družine. V njem dajemo poseben poudarek izobraževanju in osveščanju, ustreznemu spreminjanju delovnih in samoupravnih normativov, seveda pa tudi vključevanju alkoholikov v zdravljenje. Tudi pri delu z alkoholiki smo razvili timski pristop. Pri obravnavi delavca z motečim vedenjem sodelujejo poleg socialnega delavca ter delavca samega in njegove družine še njegov vodilni delavec in predstavnik IO OOOZS. Široko zastavljena pot pri preprečevanju alkoholizma in obravnavanju njegovih posledic se nam zdi edina smotrna pot pri spopadanju s tem problemom. Ravnamo se po spoznanjih sodobne alkoholološke znanosti in prav zdaj tečejo priprave za ustanovitve terapevtske skupine za zdravljenje alkoholikov v okviru naše DO.

IV.

Vemo, da sta ekonomski in socialni razvoj tesno povezana in da hodi ta z roko v roki. Toda današnja družbenoekonomska kriza, ki je povzročila že presenetljivo znižanje življenjske ravni delavcev, postavlja pred družbo nova vprašanja - kako znotraj zmanjšanih materialnih možnosti družinam vendarle zagotoviti dostojno in solidno življenje. Zato ima ponovno odpiranje problematike načrtovanja družine v tem času še prav poseben pomen za družbo kot celoto, pa tudi za ozde, kjer je planiranje socialnega razvoja vse bolj odvisno od kvalitete poslovanja, kar je seveda v osnovi razumljivo. Manj spodbudno pa je to dejstvo, če se zavedamo oz. če čutimo, kako se je odnos med družbenimi institucijami in materialno produkcijo zaradi teženj po samozadostnosti, privatizaciji in zapiranju letih v lastne meje v zadnjem času razrahljal. Toda v tem prispevku tega ne bomo razčlenjevali. Poglejmo raje, kako je s planiranjem socialnega razvoja v naši DO.

Za pomembno zmago na tem področju si štejemo dosežek, da se socialni razvoj in s tem tudi celotni finančni načrt zanj, v celoti pripravlja v Oddelku za socialno varstvo in družbeni standard, torej se kolikor mogoče planira na podlagi strokovnih izhodišč.

Planiramo ga v letnih gospodarskih načrtih in planih srednjeročnega in dolgoročnega razvoja DO. V Pravilniku o koriščenju sredstev skupne porabe so opredeljene pravice, merila in elementi uveljavljanja posameznih možnosti, ki so na tem skladu planirane. Socialni del gospodarskega načrta ima dva dela - stanovanjski in splošni del. Od 11 %, ki jih iz bruto OD združujemo za razreševanje stanovanjske problematike, gre približno četrтина za obvezni prispevek sisom, 2/4 za nakup družbenih stanovanj in 1/4 za posojila za individualno gradnjo in nakup stanovanj. Pod "ostalim delom" pa planiramo naslednje postavke:

- celotno maso za regres, ki se deli na gotovinski del izplačila, na del za raširitev in ohranjanje počitniških zmogljivosti ter regresiranje letovanja (pribl. 700 družin letno),
- preventivni zdravstveni oddih (pribl. 200 letno),
- klimatsko zdravljenje v naravnih zdraviliščih (kurativa, pribl. 300 letno),
- socialna dejavnost: enkratne denarne pomoči, funkcionalne pomoči (ozimnica, smučarski tečajji otrok ...),
- dotacije DPO in ostale dejavnosti.

Na ta način smo se zavarovali pred tem, da bi področje socialne dejavnosti avtomatično postalo prva žrtev zmanjšanih ekonomskih možnosti; o tem, koliko in kje skrčiti plan, se namreč dogovarjamo in usklajujemo z drugimi vidiki planiranja.

Če pri razmišljanju o bodočem načrtovanju družine v ozdih izhajamo iz sedanje situacije in če se zaradi v uvodu že poudarjenih razlogov omejimo na konkretne poti vemo, da je vrednost teoretičnega znanja brez konkretne aplikacije v prakso za ozde bolj opazno pomanjkljivega pomena kot za druge družbene institucije - potem bi lahko ugotovili, da je na sedanji stopnji edina sprejemljiva in že obstoječa oblika, ki bi jo v naši DO kazalo izkoristiti tudi za načrtovanje družine, t.i. uvajalni seminar, ki se ga udeleži vsak novozaposleni delavec. Od tega seminarja seveda ne moremo pričakovati terapevtskih učinkov, to tudi ni mesto za pogovor, za vzgajanje odnosov med spoloma in načrtovanje družine v ožjem smislu. Vsak novozaposleni pa bi lahko dobil informacije o tem, kam se lahko obrne oz. kje lahko poišče organizirano obliko načrtovanja družine. Morda bi za zainteresirane (interesente bi lahko identificirali na uvajalnem seminarju, pa tudi na druge načine, npr. preko internih komunika-

cijskih in obveščevalnih medijev) kasneje lahko pripravili razgovor o vprašanih načrtovanja družine, kar bi bil po naši presoji, kar se načrtovanja družine v ozdih tiče že pombemben korak naprej.

Drugo možnost, ki pa še nima uveljavljene konkretne oblike, vidimo v naših samskih domovih. Ob primerni informiranosti stanovalcev in drugih zainteresiranih o ciljih in namenih bi v njih še najlažje razvili nekatere oblike načrtovanja družine - predavanja, diskusije ipd. Že na začetku pa moramo vedeti, da ozdi lahko odigrajo informativno in osveščevalno vlogo, pa denimo še posredovalno, manj terapevtsko, čeprav je na zanikamo - njena zasnova je že v socialnem delu v ozdih. Načrtovanja družine v ozdih tudi ne gre razumeti ločeno od sodelovanja z drugimi družbenimi institucijami, ki so zadolžene za načrtovanje in izvajanje programa načrtovanja družine. Ozdi so torej podobno kot šole lahko le postojanke oz. mesta, na katerih se družbene usmeritve v zvezi z načrtovanjem družine lahko praktično uresničujejo.

Utopija je danes sanjati o času, ko bi ozdi načrtovanje družine lahko tudi planirali. Predvsem zato, ker bi morale biti ozdom dane vse potrebne objektivne možnosti za to; vemo pa, da še družba kot celota ne razpolaga z njimi v zadostni meri. Kot družba bi morali biti toliko bogati, da bi slehernemu članu lahko ponudili vse objektivne možnosti, potrebne za ustvaritev družine, da bi torej mogli poseči iz sedanje kurative na področje preventive. Vemo pa, da rešujemo le že nastale probleme - v tem je vloga socialnega dela - veliko manj celovito pa skušamo odpravljati potencialne vzroke (če že ne subjektivnih, pa vsaj objektivne), ki do teh problemov pripeljejo. Vendar to že ni več ločeno področje posameznih segmentov družbe, temveč dosežene ravni družbenoekonomskega razvoja družbe nasploh. Te ravni razvoja družbe pa ne smemo razumeti kot nespremeljivo danost, saj bi dosegli velik premik znotraj danih objektivnih možnosti že s tem, da bi se bolj potrudili za usklajeno planiranje družbenega razvoja na vseh ravneh.